بسمه تعالی

گزارش تحلیلی تجارت جمهوری اسلامی ایران و ترکیه

در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵

خلاصه مدیریتی

در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵، ارزش مبادلات تجاری ایران و ترکیه با رشد ۱۰،۳ درصدی نسبت به دوره مشابه سال قبل، به ۷ میلیارد و ۹۱۴ میلیون دلار رسید. این افزایش در شرایطی ثبت شد که ارزش کل تجارت خارجی ایران ۲۳،۵ درصد کاهش یافت.

رشد صادرات ایران، مهم‌ترین عامل افزایش مبادلات با ترکیه بود. ارزش صادرات به این کشور با افزایش ۵۶،۱ درصدی به ۴ میلیارد و ۲۸۴ میلیون دلار رسید؛ در مقابل، ارزش واردات از ترکیه ۱۸ درصد کاهش یافت و به ۳ میلیارد و ۶۳۰ میلیون دلار رسید. حاصل این تغییرات، تبدیل کسری تجاری یک میلیارد و ۶۸۵ میلیون دلاری ایران در نیمه نخست سال ۱۴۰۴ به مازاد ۶۵۴ میلیون دلاری در دوره مشابه سال ۱۴۰۵ بود.

همزمان، جایگاه ترکیه در میان شرکای تجاری ایران ارتقا یافت. این کشور از رتبه چهارم به نخستین مقصد صادراتی ایران رسید و با عبور از چین، پس از امارات متحده عربی، دومین شریک تجاری کشور شد. سهم ترکیه از کل صادرات ایران نیز از ۱۰،۶ درصد به ۲۲ درصد افزایش یافت.

افزایش سهم ترکیه از صادرات ایران، از یک سو اهمیت این بازار را برای صادرکنندگان ایرانی بیشتر کرده و از سوی دیگر، وابستگی عملکرد صادراتی کشور به شرایط این بازار را افزایش داده است. برای ارزیابی پایداری این وضعیت، بررسی ترکیب کالاهای صادراتی و وارداتی، شرایط تقاضا، مقررات تجاری و ظرفیت مسیرهای حمل‌ونقل ضروری است.

مقدمه

ترکیه به دلیل همجواری با ایران و دسترسی به مسیرهای حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی، یکی از بازارها و مسیرهای مهم تجاری کشور به شمار می‌رود. مناسبات اقتصادی دو کشور علاوه بر مبادله کالا، با حوزه‌هایی همچون انرژی، ترانزیت، تأمین مواد اولیه و همکاری‌های صنعتی نیز ارتباط دارد.

آمار شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵ از تغییر در جهت و ترکیب مبادلات تجاری ایران و ترکیه حکایت دارد. رشد صادرات ایران به ترکیه، همزمان با کاهش ارزش واردات از این کشور، نه‌تنها تراز تجاری را تغییر داده، بلکه جایگاه ترکیه را در میان مقاصد صادراتی و شرکای عمده تجاری ایران نیز ارتقا داده است.

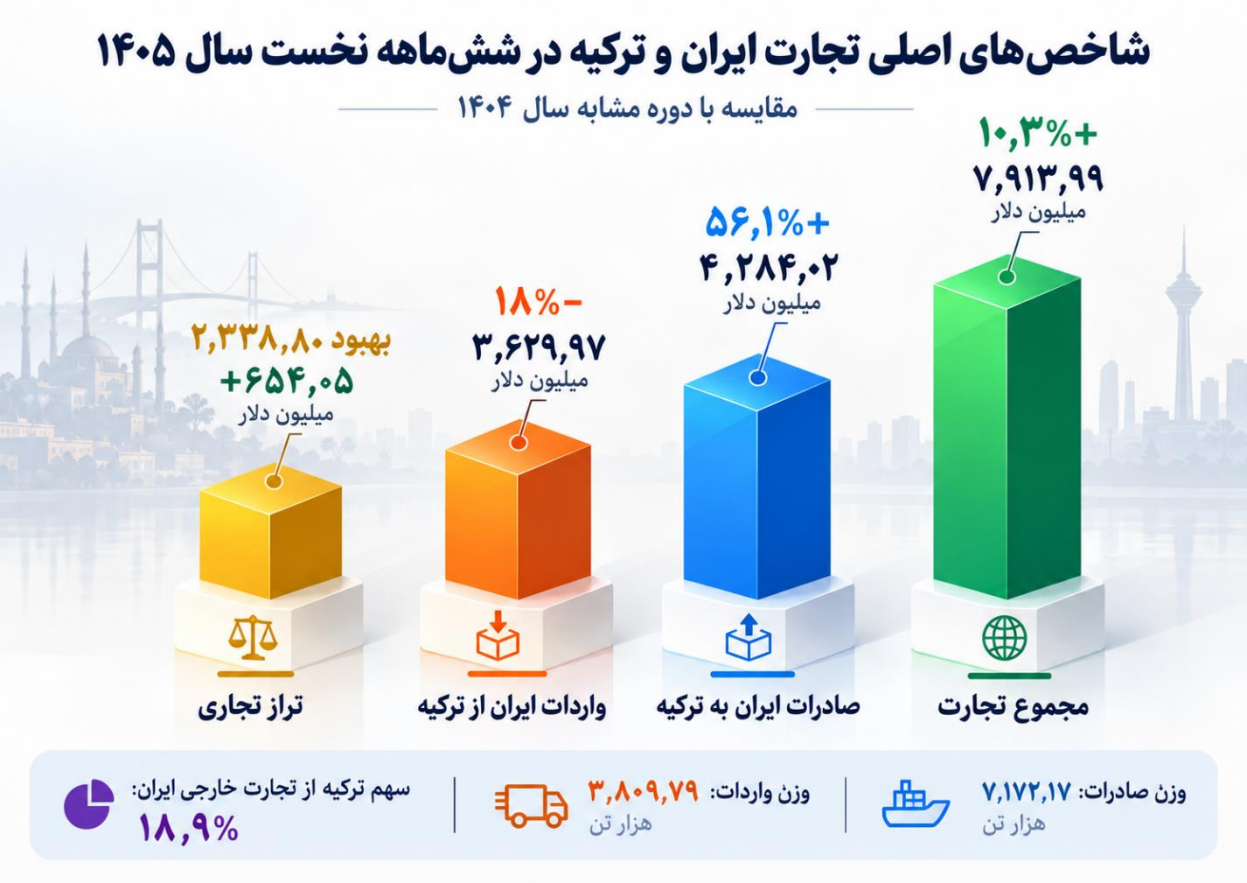
گزارش حاضر ضمن مقایسه عملکرد دو دوره، عوامل مؤثر بر تغییر ارزش و وزن مبادلات را بررسی و موضوعات نیازمند پیگیری را مشخص می‌کند.

وضعیت عمومی تجارت ایران و ترکیه

ارزش تجارت ایران و ترکیه در نیمه نخست سال ۱۴۰۵ به ۷ میلیارد و ۹۱۴ میلیون دلار رسید؛ رقمی که در مقایسه با ۷ میلیارد و ۱۷۳ میلیون دلار دوره مشابه سال ۱۴۰۴، حدود ۷۴۱ میلیون دلار، معادل ۱۰٫۳ درصد افزایش نشان می‌دهد.

در همین دوره، ارزش کل تجارت خارجی ایران از حدود ۵۴ میلیارد و ۶۶۶ میلیون دلار به ۴۱ میلیارد و ۷۹۸ میلیون دلار کاهش یافت. در نتیجه تفاوت این دو روند، سهم ترکیه از مجموع تجارت خارجی ایران از ۱۳۰۱ درصد به ۱۸۰۹ درصد رسید.

بنابراین، افزایش سهم ترکیه هم حاصل رشد ارزش تجارت دوجانبه و هم متأثر از کاهش ارزش تجارت ایران با مجموع سایر شرکا بوده است.

افزایش سهم صادرات در ترکیب مبادلات

در نیمه نخست سال ۱۴۰۴، واردات ایران از ترکیه حدود ۶۱،۷ درصد و صادرات ایران به این کشور ۳۸،۳ درصد ارزش تجارت دوجانبه را تشکیل می‌داد. در دوره مشابه سال ۱۴۰۵، سهم صادرات ایران به ۵۴،۱ درصد افزایش یافت و سهم واردات به ۴۵،۹ درصد کاهش پیدا کرد.

این جابه‌جایی نشان می‌دهد که رشد صادرات، علاوه بر افزایش ارزش کل مبادلات، ساختار تجارت دو کشور را نیز تغییر داده است.

بررسی صادرات، واردات و تراز تجاری

ارزش صادرات ایران به ترکیه از ۲ میلیارد و ۷۴۴ میلیون دلار در نیمه نخست سال ۱۴۰۴ به ۴ میلیارد و ۲۸۴ میلیون دلار در دوره مشابه سال ۱۴۰۵ افزایش یافت. میزان افزایش، حدود یک میلیارد و ۵۴۰ میلیون دلار و نرخ رشد آن ۵۶،۱ درصد بوده است.

این رشد در شرایطی اتفاق افتاده که ارزش کل صادرات ایران در همان دوره حدود ۲۵ درصد کاهش یافته است. از این رو، عملکرد صادرات به ترکیه در مقایسه با روند عمومی صادرات کشور، متفاوت بوده است.

وزن کالاهای صادراتی به ترکیه نیز از حدود ۵ میلیون و ۵۷ هزار تن به ۷ میلیون و ۱۷۲ هزار تن رسید و ۴۱،۸ درصد افزایش یافت. متوسط ارزش گمرکی هر تن کالای صادراتی نیز از حدود ۵۴۳ دلار به ۵۹۷ دلار افزایش پیدا کرد.

مقایسه ارزش و وزن صادرات نشان می‌دهد که بخش عمده رشد ارزش صادرات با افزایش وزن کالاهای صادرشده همراه بوده است. بر پایه محاسبه تقریبی، حدود سه‌چهارم افزایش ارزش صادرات را می‌توان به رشد وزن، با فرض ثابت بودن متوسط ارزش واحد دوره قبل، نسبت داد. بخش باقی‌مانده با افزایش متوسط ارزش واحد مرتبط است.

کاهش ارزش واردات همراه با افزایش وزن

ارزش واردات ایران از ترکیه از ۴ میلیارد و ۴۲۹ میلیون دلار در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۴ به ۳ میلیارد و ۶۳۰ میلیون دلار در دوره مشابه سال ۱۴۰۵ کاهش یافت. این تغییر معادل حدود ۷۹۹ میلیون دلار یا ۱۸ درصد کاهش است.

در مقابل، وزن واردات از حدود ۳ میلیون و ۶۲۶ هزار تن به ۳ میلیون و ۸۱۰ هزار تن رسید و ۵٫۱ درصد افزایش یافت. در نتیجه، متوسط ارزش گمرکی هر تن کالای وارداتی از حدود یک‌هزار و ۲۲۲ دلار به ۹۵۳ دلار کاهش پیدا کرد.

این ارقام نشان می‌دهد که کاهش ارزش واردات با کاهش وزن محموله‌ها همراه نبوده است. با این حال، از داده‌های کلی نمی‌توان نتیجه گرفت که قیمت کالاهای وارداتی به همان نسبت کاهش یافته است. تغییر ترکیب واردات، از جمله افزایش سهم کالاهای سنگین‌تر با ارزش واحد کمتر، نیز می‌تواند در کاهش متوسط ارزش هر تن مؤثر باشد.

تبدیل کسری تجاری به مازاد

تراز تجاری ایران با ترکیه از کسری یک میلیارد و ۶۸۵ میلیون دلاری در نیمه نخست سال ۱۴۰۴ به مازاد ۶۵۴ میلیون دلاری در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵ رسید. میزان بهبود تراز، حدود ۲ میلیارد و ۳۳۹ میلیون دلار بود.

از این بهبود، حدود یک میلیارد و ۵۴۰ میلیون دلار ناشی از افزایش صادرات و حدود ۷۹۹ میلیون دلار ناشی از کاهش واردات بوده است. به بیان دیگر، رشد صادرات حدود ۶۶ درصد و کاهش واردات حدود ۳۴ درصد در تغییر تراز تجاری نقش داشته‌اند.

بنابراین، عامل اصلی بهبود تراز تجاری، افزایش صادرات ایران بوده است. با این حال، ارزیابی کیفیت و پایداری مازاد تجاری مستلزم شناخت کالاهای مؤثر در رشد صادرات و همچنین بررسی منشأ کاهش ارزش واردات است.

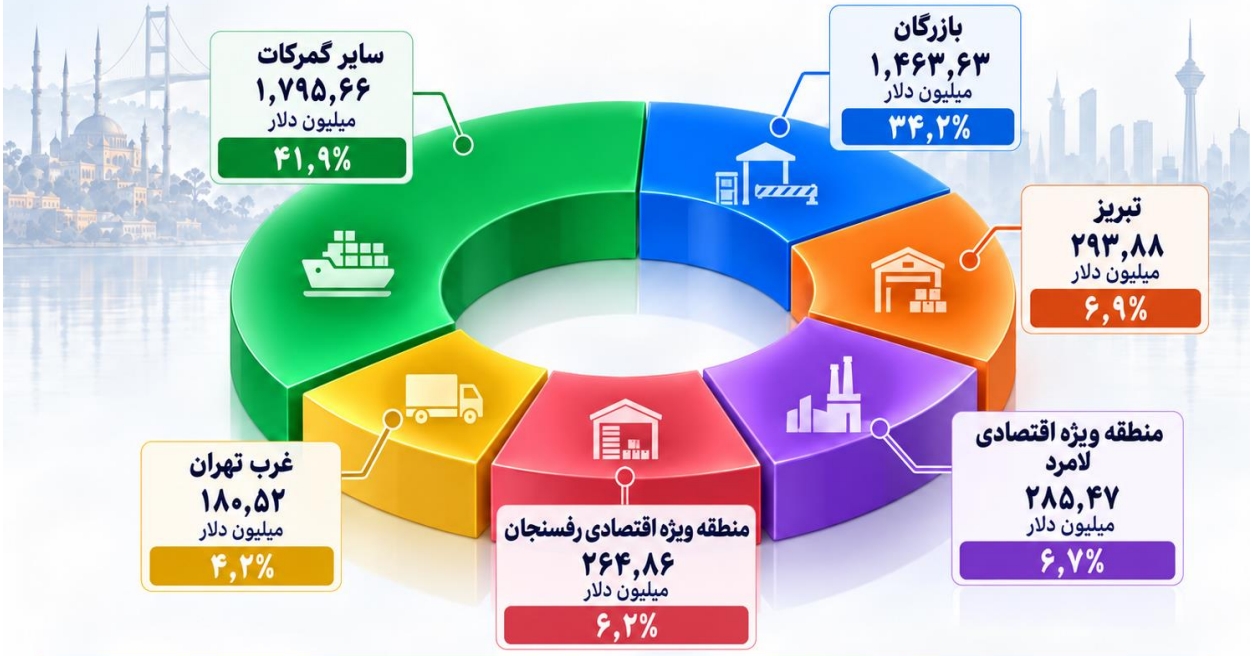
ده گمرک نخست ثبت صادرات به ترکیه

شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵

رتبه	گمرک یا منطقه	استان محل استقرار	ارزش، میلیون دلار	وزن، هزار تن
۱	بازرگان	آذربایجان غربی	۱,۴۶۳,۶۳	۴,۸۸۳,۴۷
۲	تبریز	آذربایجان شرقی	۲۹۳,۸۸	۳۰۱,۶۳
۳	منطقه ویژه اقتصادی لامرد	فارس	۲۸۵,۴۷	۹۰,۸۳
۴	منطقه ویژه اقتصادی رفسنجان	کرمان	۲۶۴,۸۶	۲۰,۳۱
۵	غرب تهران	تهران	۱۸۰,۵۲	۲۸,۴۵
۶	خوی	آذربایجان غربی	۱۷۹,۶۶	۱۸۱,۶۱
۷	منطقه ویژه صنایع معدنی و فلزی خلیج فارس	هرمزگان	۱۶۱,۵۴	۵۰,۸۲
۸	زنجان	زنجان	۱۵۵,۲۸	۱۳۷,۲۶
۹	ارومیه	آذربایجان غربی	۱۲۹,۵۷	۶۷,۱۴
۱۰	اراک	مرکزی	۱۲۸,۵۳	۴۸,۲۷

توزیع صادرات به ترکیه بر پایه پنج گمرک اول

شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵ | سهم از کل ارزش صادرات

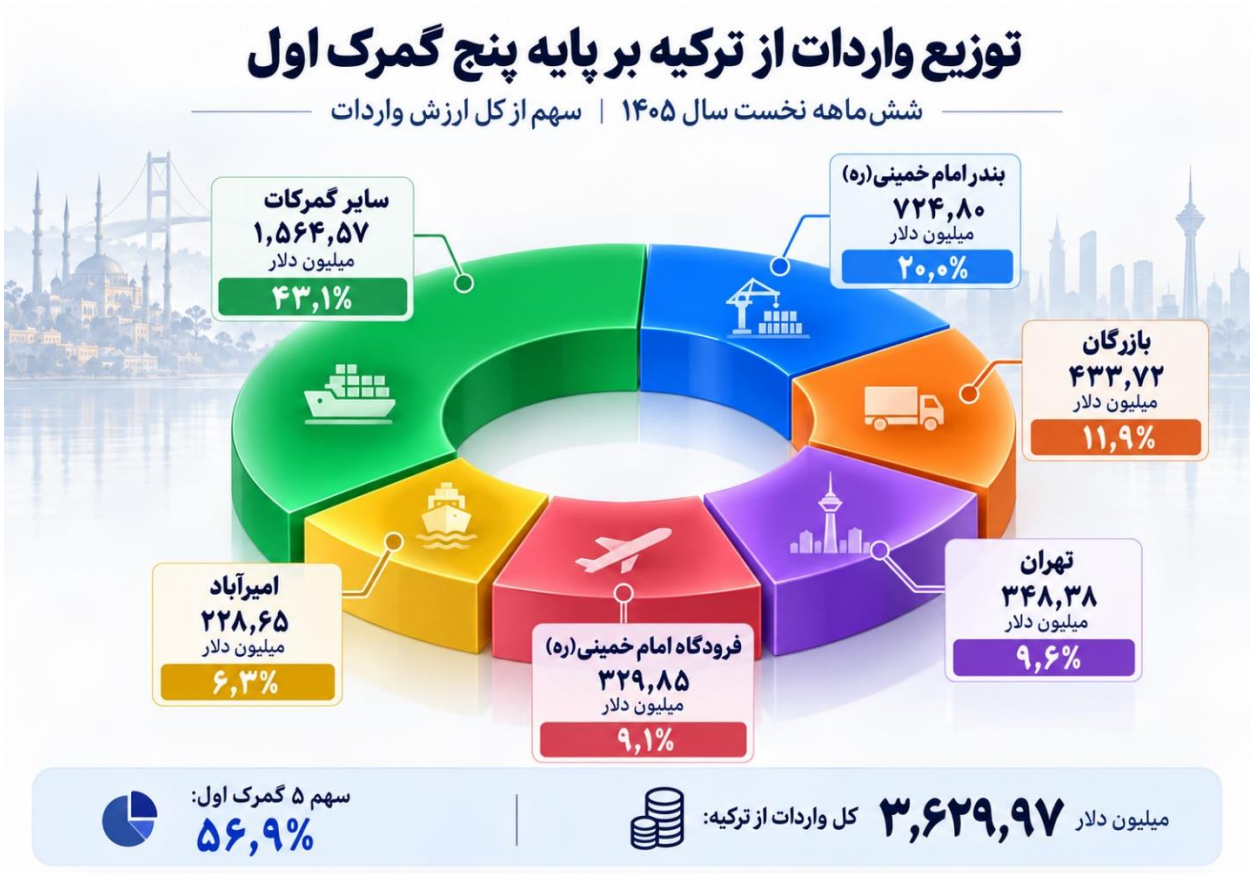
کل صادرات به ترکیه: **۴,۲۸۴.۰۲** میلیون دلار

سهم ۵ گمرک اول: **۵۸,۱%**

ده گمرک نخست ثبت واردات از ترکیه

شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵

رتبه	گمرک یا منطقه	استان محل استقرار	ارزش، میلیون دلار	وزن، هزار تن
۱	منطقه ویژه اقتصادی بندر امام خمینی(ره)	خوزستان	۷۲۴,۸۰	۱,۷۶۵,۷۶
۲	بازرگان	آذربایجان غربی	۴۳۳,۷۲	۲۳۸,۸۵
۳	تهران	تهران	۳۴۸,۳۸	۶۸,۶۶
۴	منطقه آزاد شهر فرودگاهی امام خمینی(ره)	تهران	۳۲۹,۸۵	۶,۹۷
۵	منطقه آزاد مازندران ـ امیرآباد	مازندران	۲۲۸,۶۵	۴۷۶,۹۲
۶	منطقه ویژه اقتصادی سهلان	آذربایجان شرقی	۲۰۶,۶۲	۹۱,۱۴
۷	جلفا	آذربایجان شرقی	۱۴۱,۷۵	۷۵,۶۴
۸	منطقه آزاد مازندران ـ نوشهر	مازندران	۱۱۹,۶۴	۳۴۵,۱۱
۹	زنجان	زنجان	۱۱۰,۹۴	۵۹,۱۰
۱۰	منطقه آزاد تجاری انزلی	گیلان	۸۹,۰۸	۱۴۸,۴۸

تفاوت وزن و ارزش واردات ثبت‌شده در واحدهای گمرکی نشان می‌دهد که ترکیب کالاها در آنها یکسان نیست. برای نمونه، ارزش واردات ثبت‌شده در شهر فرودگاهی امام خمینی(ره) در مقایسه با وزن آن بالاست؛ در حالی که در بندر امام خمینی(ره)، وزن محموله‌های وارداتی بیشتر است.

تغییر جایگاه ترکیه در میان شرکای تجاری ایران

در نیمه نخست سال ۱۴۰۴، ترکیه پس از چین، عراق و امارات متحده عربی، چهارمین مقصد صادراتی ایران بود. در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵، صادرات ایران به ترکیه افزایش یافت، در حالی که صادرات به سه مقصد دیگر کاهش داشت.

بر اساس آمار گمرک، ارزش صادرات ایران به چین ۵۲٫۵ درصد، به امارات متحده عربی ۴۹٫۴ درصد و به عراق ۳۰ درصد کاهش یافته است. در مقابل، صادرات به ترکیه ۵۶٫۱ درصد رشد داشته و به ۴ میلیارد و ۲۸۴ میلیون دلار رسیده است.

در نتیجه، ترکیه به نخستین مقصد صادراتی ایران تبدیل شد و سهم آن از ارزش کل صادرات کشور از ۱۰٫۶ درصد به ۲۲ درصد افزایش یافت. این تغییر، هم بیانگر رشد صادرات به ترکیه و هم حاصل افت صادرات به برخی دیگر از بازارهای عمده است.

ارتقای ترکیه به رتبه نخست، اهمیت حفظ دسترسی صادرکنندگان ایرانی به این بازار را افزایش می‌دهد. در عین حال، افزایش سهم یک مقصد در کل صادرات، حساسیت درآمدهای صادراتی کشور را نسبت به تحولات همان بازار بیشتر می‌کند.

ترکیه از نظر مجموع ارزش صادرات و واردات نیز جایگاه خود را ارتقا داده است. در شش‌ماهه نخست سال ۱٤۰۵، امارات متحده عربی با ۸ میلیارد و ۹۸۲ میلیون دلار در رتبه نخست شرکای تجاری ایران قرار داشت. پس از آن، ترکیه با ۷ میلیارد و ۹۱٤ میلیون دلار و چین با ۷ میلیارد و ۸۰۸ میلیون دلار به‌ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند.

فاصله ارزش تجارت ایران با ترکیه و چین حدود ۱۰۶ میلیون دلار بوده است. با توجه به محدود بودن این فاصله، تغییر نسبتاً اندک در مبادلات دوره‌های بعد می‌تواند بر رتبه دو کشور اثر بگذارد.

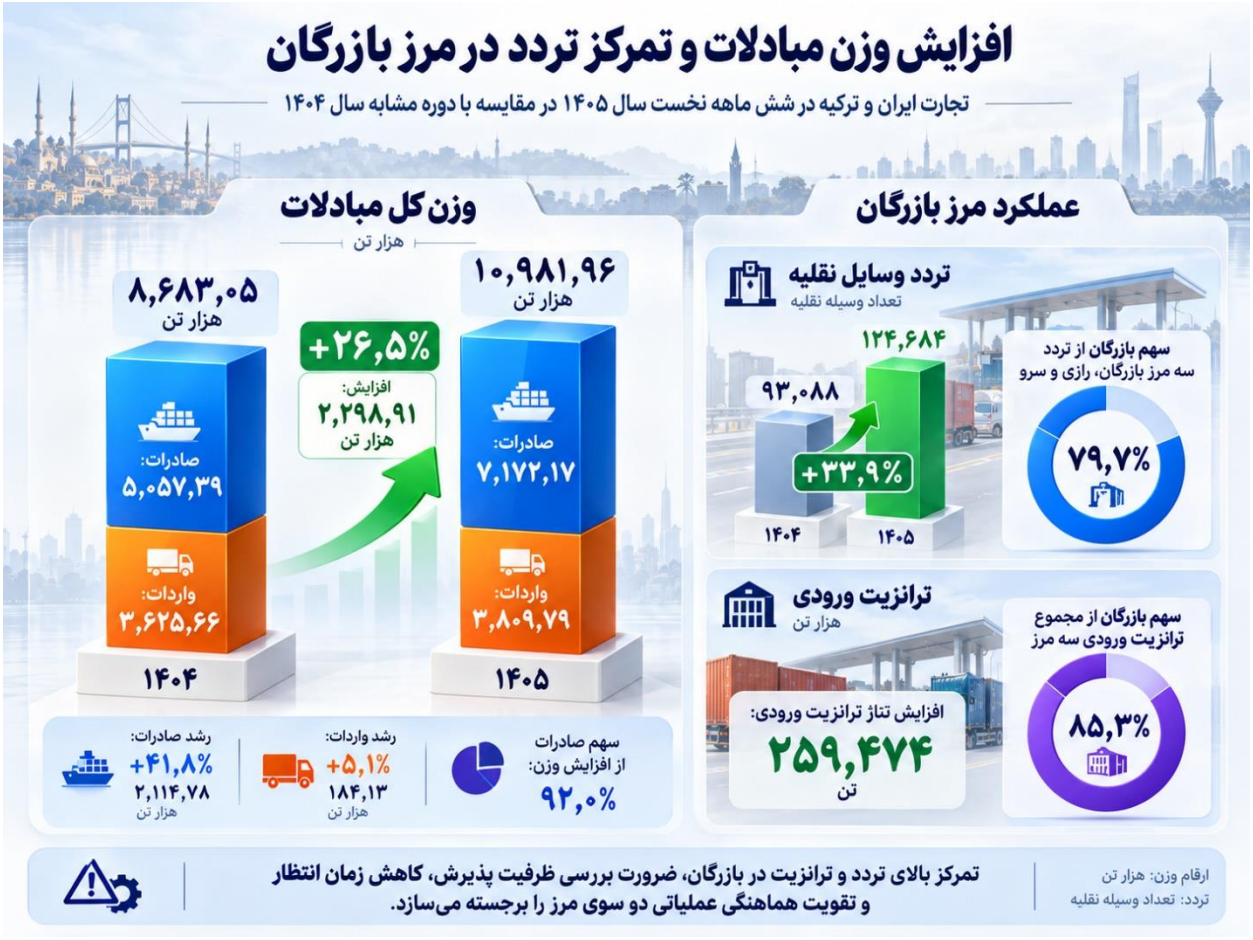
در بخش واردات نیز ترکیه همچنان پس از امارات متحده عربی و چین، سومین مبدأ وارداتی ایران بوده است.

افزایش وزن مبادلات و اهمیت ظرفیت حمل‌ونقل

مجموع وزن صادرات و واردات ایران و ترکیه از حدود ۸ میلیون و ۶۸۳ هزار تن در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۴ به حدود ۱۰ میلیون و ۹۸۲ هزار تن در دوره مشابه سال ۱۴۰۵ رسید. این میزان، افزایش حدود ۲ میلیون و ۲۹۹ هزار تن یا ۲۶٫۵ درصد را نشان می‌دهد.

رشد وزن مبادلات می‌تواند نیاز به ظرفیت حمل‌ونقل، تخلیه و بارگیری، انبارداری و خدمات گمرکی را افزایش دهد. با این حال، آمار وزن کل به‌تنهایی نشان نمی‌دهد چه مقدار از افزایش بار از هر گذرگاه یا شیوه حمل عبور کرده

است.

همزمان با افزایش وزن تجارت ایران و ترکیه، آمار عملکرد گذرگاه‌های مرزی نیز از رشد تردد وسایل نقلیه در مرز بازرگان حکایت دارد. در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵، تعداد ۱۲۴ هزار و ۶۸۴ تردد وسیله نقلیه در این گذرگاه ثبت شده که در مقایسه با ۹۳ هزار و ۸۸ تردد دوره مشابه سال قبل، ۳۳،۹ درصد افزایش داشته است. بازرگان در این دوره ۷۹،۷ درصد تردد وسایل نقلیه ثبت‌شده در سه مرز بازرگان، رازی و سرو را به خود اختصاص داده است. همچنین، تناژ ترانزیت ورودی از این گذرگاه ۲۵۹ هزار و ۴۷۴ تن افزایش یافته و سهم آن از مجموع ترانزیت ورودی سه مرز به ۸۵،۳ درصد رسیده است. تمرکز تردد و ترانزیت در بازرگان، ضرورت بررسی ظرفیت پذیرش، زمان انتظار و هماهنگی عملیاتی دو سوی مرز را برجسته می‌سازد.

جمع‌بندی و ارزیابی

عملکرد تجارت ایران و ترکیه در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۵ از سه تحول عمده حکایت دارد: افزایش قابل توجه صادرات ایران، تغییر تراز تجاری به نفع کشور و ارتقای جایگاه ترکیه در میان شرکای تجاری ایران. اهمیت این تحولات زمانی آشکارتر می‌شود که ارزش تجارت دوجانبه ۱۰،۳ درصد افزایش یافته، در حالی که ارزش کل تجارت خارجی ایران در همین دوره ۲۳،۵ درصد کاهش داشته است.

رشد ۵۶،۱ درصدی ارزش صادرات ایران به ترکیه، مهم‌ترین عامل افزایش مبادلات و بهبود تراز تجاری بوده است. بخش عمده این رشد با افزایش ۴۱،۸ درصدی وزن صادرات همراه بوده و در نتیجه، توسعه صادرات به ترکیه بیش از آنکه صرفاً ناشی از افزایش متوسط ارزش کالاها باشد، با رشد مقدار کالاهای صادرشده ارتباط داشته است. در مقابل، کاهش ۱۸ درصدی ارزش واردات از ترکیه، با افزایش ۵،۱ درصدی وزن کالاهای وارداتی همراه بوده که بررسی دقیق‌تر ترکیب کالایی و تغییرات متوسط ارزش واحد واردات را ضروری می‌سازد.

ارتقای ترکیه به نخستین مقصد صادراتی ایران و افزایش سهم آن از ۱۰،۶ به ۲۲ درصد، جایگاه این بازار را در تجارت خارجی کشور تقویت کرده است. با این حال، بخشی از افزایش سهم ترکیه ناشی از کاهش صادرات ایران به سایر مقاصد عمده بوده است. از این رو، ارتقای رتبه تجاری ترکیه را نباید به‌تنهایی معادل افزایش پایدار ظرفیت صادراتی کشور تلقی کرد. ارزیابی این موضوع مستلزم بررسی کالاهای مؤثر در رشد صادرات، میزان تنوع محصولات و استمرار تقاضا در بازار ترکیه است.

از سوی دیگر، افزایش ۲۶،۵ درصدی وزن مبادلات، همراه با رشد ۳۳،۹ درصدی تردد وسایل نقلیه در مرز بازرگان، اهمیت ظرفیت‌های حمل‌ونقلی و گمرکی را بیشتر کرده است. تمرکز ۷۹،۷ درصد تردد وسایل نقلیه و ۸۵،۳ درصد

ترانزیت ورودی سه گذرگاه بازرگان، رازی و سرو در مرز بازرگان نیز ضرورت بررسی وضعیت زیرساخت‌ها و تسهیل تردد در این گذرگاه را نشان می‌دهد. البته آمار ثبت گمرکی کالاها و مجموع وزن تجارت دوجانبه، به‌تنهایی برای تعیین سهم واقعی هر مسیر حمل‌ونقل کافی نیست.

در مجموع، تحولات نیمه نخست سال ۱۴۰۵ از فراهم شدن فرصت مهمی برای توسعه مناسبات تجاری ایران و ترکیه حکایت دارد، اما پایداری دستاوردهای حاصل‌شده هنوز نیازمند بررسی بیشتر است. در این چارچوب، شناخت کالاهای مؤثر در رشد صادرات، ارزیابی استمرار تقاضا در بازار ترکیه و بازارهای ثالث، بررسی دلایل تغییر ترکیب واردات و تقویت ظرفیت عملیاتی گذرگاه‌های مرزی، به‌ویژه بازرگان، باید در اولویت پیگیری دستگاه‌های مسئول قرار گیرد. حفظ روند مثبت تجارت با ترکیه، بیش از افزایش صرف ارزش مبادلات، به تنوع‌بخشی صادرات، رفع موانع تجاری و فراهم‌سازی زیرساخت‌های متناسب با حجم واقعی جابه‌جایی کالا وابسته خواهد بود.

تهیه شده در اداره مدیترانه، ۵ آبان ماه ۱۴۰۵

منابع:

- آمار تفصیلی مبادلات تجاری شش ماهه نخست ۱۴۰۵ گمرک جمهوری اسلامی ایران
- آمار عملکرد تردد شش ماهه نخست ۱۴۰۵ در مرزهای استان آذربایجان غربی